

CSUKAI MAGDOLNA

Oktatás a büntetés-végrehajtási intézetekben

Education in correctional facilities

Absztrakt

Munkámban a börtönoktatást két megközelítésből vizsgálom. Egyrészt igyekszem a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó oktatás megszervezésének Magyarországon hatályos jogi kereteit bemutatni, kezdve a jelentkezési lap kitöltésétől, az osztályba soroláson át a bizonyítvány kézhez vételéig. Másrészt a börtönoktatók tevékenységét ismertetem, kitérve alkalmazásuk módjaira, a szükséges kompetenciákra és a gyakorlatban fennálló nehézségekre.

Abstract

My study focuses on two approaches of analysing inmate education. On one hand I describe the operative legal framework for the organization of education in Hungarian correctional facilities – from filling application forms through classification to acquiring certificates. On the other hand I demonstrate the instructors' scope of activities, including methods of application, the necessary competencies, and practical difficulties.

BEVEZETÉS

A büntetés-végrehajtásban, az elítéltek biztonságos fogvatartása és a társadalomból való ideiglenes kizárása mellett, a reszocializáció, rehabilitáció, reintegráció, illetve társadalmi dezintegráció – énkép, motiváció, értékrend, viselkedés – alapvető átformálása is szerepet kap (Czenczer, 2008. 1-2. p.). Ennek egyik eszköze a börtönökben folyó oktató tevékenység mind általános- és középiskolai, mind szakképzési szinten. A hiányzó ismeretek pótlása és az új végzettségek, szakmák megszerzése a szabadulás utáni újrakezdés elengedhetetlen kellékei.

AZ OKTATÁS MEGSZERVEZÉS

Magyarország Alaptörvénye – XI. cikk – biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot. „Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapfokú, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

oktatással, továbbá az oktatásban részesülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával biztosítja.” Mivel az elítéltek állampolgári jogaikban korlátozott személyek, így a tanuláshoz való joguk is eltér a szabadokétól. Azonban jogosultak az általános iskolai oktatásra, indokolt esetben az intézetvezető engedélyével középfokú vagy akár felsőfokú tanulmányok folytatására (Novák, 2004. 48. p.), melyeket a Bv. tvr. 25. § (1) bekezdés c) pontja: „a szabadságvesztés végrehajtása során biztosítani kell az elítélt neveléséhez és oktatásához szükséges feltételeket”; a Bv. tvr. 36. § (1) bekezdés n) pontja: „az elítélt jogosult általános iskolai, indokolt esetben középfokú, valamint felsőfokú tanulmányok folytatására” valamint a Bv. tvr. 39. § (3) bekezdés: „indokolt esetben lehetővé kell tenni, hogy az elítélt középfokú tanulmányokat végezzen, illetve a megkezdett felsőfokú tanulmányokat folytassa” fogalmaz meg. A különböző végrehajtási fokozatokra – fegyház, börtön, fogház – azonos jogszabályok vonatkoznak, bár elengedhetetlen figyelembe venni a biztonsági előírásokat, így fel kell készülni arra, hogy bizonyos körletekben, szükség esetén magántanulónaként vesz részt az oktatásban egy-egy fogvatartott (Kőszegi, 2010. 57. p.). Az ilyen speciális eseteket az büntetés-végrehajtási intézetparancsnokon túl az oktatást biztosító iskola igazgatójának is minden esetben külön engedélyeznie kell, a legáltalánosabb indok erre az elítélt veszélyessége.

Az oktatás megszervezésének módját jogszabályok írják elő. A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 0116/1998. (IK. Bv. Mell. 2.) OP intézkedés 5. pontja alapján „az elítéltek iskolarendszerű oktatását-képzését a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka által kijelölt intézetekben kell megszervezni. Az iskolarendszerű oktatásra-képzésre kijelölt intézetben a parancsnok határozza meg az indítandó tanulócsoportok számát, összetételét”, melyről folyamatosan tájékoztatnia kell a fogvatartottakat. Továbbá a büntetés-végrehajtási intézeteknek biztosítani kell az oktatás megfelelő környezetét, elkülönített tantermeket. Erre legmegfelelőbb egy külön iskolakörlet létrehozása, lehetőség szerint könyvtárral. Az oktatás zökkenőmentes működése érdekében „ki kell jelölni azt a személyt, aki szervezi, koordinálja az oktatási-képzési tevékenységet” a börtön falai között. Az ő feladatait szintén rögzíti a fenti intézkedés 5. pontja: beiskolázás megszervezése, kapcsolattartás a képzést végző intézménnyel és az oktató pedagógusokkal, korrepetálás megszervezése, vizsgák előkészítése, éves jelentések, oktatási és képzési tervek elkészítése.

Az alapfokú képzések különösen fontosak, minél inkább ösztönözni kell őket, ezért nagyobb támogatottságot élveznek, mint a középfokú-, felsőfokú- és szakképzések. Ez jól látszik a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 74. § (6) bekezdéséből, mely szerint „az alapfokú oktatásban részt vevők tanszereit, tankönyveit és az oktatás egyéb költségeit a bv. szervezet biztosítja. Az egyéb oktatási formákban részt vevők számára a költségek biztosíthatók.” Tehát míg az általános iskolai képzés felszerelését – íróeszköz, könyvek, füzetek – az intézet köteles biztosítani a résztvevők számára, addig a középfokú-, felsőfokú- és szakképzésekhez szükséges taneszközök beszerzése a tanulóra, esetleg a képzést biztosítóra hárul, az intézet csak biztosíthatja.

Ha az oktatási keretek készen állnak a tanév megkezdésére, akkor már csak a diákok toborzása és regisztrálása van hátra, melynek szintén részletesen meghatározott –

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

0116/1998. (IK. Bv. Mell. 2.) OP intézkedés 5. pont – lépései vannak. „Az *elitelt kérelmi lapon és jelentkezési lapon kérheti felvételét az adott oktatásra-képzésre*”, melyet az oktatást szervező iskola és a büntetés-végrehajtási intézet felé kell benyújtania. A jelentkezési laphoz mellékelni kell a korábban elvégzett évfolyamokat igazoló bizonyítványokat vagy azok fénymásolatát vagy azzal egyenértékű iratokat. A beiskolázás ez alapján történik meg. Amennyiben indokolt, lehetőség van a tanuló saját kérésére, hogy – ismétlés, belerázódás gyanánt – eggyel alacsonyabb évfolyamba kezdje meg tanulmányait, mint amiről bizonyítványa van. Azokkal a tanulókkal pedig, akik nem rendelkeznek az eddigi végzettségüket igazoló papírokkal, szintfelmérő íratatható, és ennek eredménye alapján kerül sor az osztályba sorolásukra. Fontos tény, hogy az 1990-es években a személyiségi jogokra és az Európai Tanács ajánlására hivatkozva megszűnt a 30 éves kor alatti, általános iskolai végzettséggel nem rendelkező, írni-olvasni nem tudók kötelező oktatáson való részvétele (Oláh, 1999. 91. p.). Ebből kifolyólag a tanköteles kort¹ betöltők közül az oktatásban való részvételre senki sem kötelezhető, csak önkéntes jelentkezés alapján iskolázhatóak be a fogvatartottak.

Az oktatásban részesülő elítéltek a részvételért cserében különböző kedvezményekben részesülhetnek, részesülnek. Aki munkavégzés helyett választja a tanulást, azok úgynevezett ösztöndíjra jogosultak a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 132. §-a alapján: „Az *alapfokú oktatásban, a szakképzésben vagy továbbképzésben részt vevő elítéltet – ha nem állították munkába – a képzés ideje alatt az alaplunkadíj egyharmadának megfelelő pénzbeli térítés illeti meg*”, mely összeg a tankötelezett korú elítéltekre nem vonatkozik, ők ebben nem részesülnek. Az ösztöndíj teljes összege, mely jelenleg a 1-1/83/2012. (XII.19) OP int. alapján 10.333 Ft, csak az oktatáson – az osztálynapló, illetve a büntetés-végrehajtási intézet által vezetett jelenléti ív alapján – igazoltan jelenlévő fogvatartottat illeti meg. Hiányzás esetén, az összege a hiányzás arányában csökkentésre kerül. Az ösztöndíj havonta kerül kifizetésre, a személyes szükségletekre fordítható összeggel egy időben utalják a fogvatartott számlájára. Véleményem szerint ennek a rendszernek az egyetlen hibája, hogy nem köti tanulmányi átlaghoz az ösztöndíj kifizetését. Pont ezért – a munkához képest – könnyű pénzszerzési lehetőségként is jelen van az oktatás a fogvatartottak életében, mert bukott eredményre ugyanúgy jár a teljes összeg. Ebből kifolyólag az osztályismétlés lehetőségét gyakran a fogvatartottak kéri a tanároktól, csak hogy tovább járhassanak az általános iskolába, és így tovább részesüljenek ösztöndíjban. A jelenség elsősorban a hosszú távú szabadságvesztés büntetést töltőket érinti, akik kiszámolják, hogy hányszor és mikor kell bukniuk, hogy a büntetésük teljes időtartama alatt pénzhez jussanak az iskola által. Az

¹ Az 1993. évi LXXIX. törvény – továbbiakban Kt. – 6. § (3) bekezdésében meghatározott, 18. életév betöltéséig tartó tankötelezettség az 1998/99-es tanévben elkezdett iskolai képzésben résztvevő fiatalokra érvényes. Azokról, akik tanulmányaikat korábban kezdték meg a Kt. 129. § (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik: „*Annak a gyermeknek, aki tanulmányait az általános iskola első évfolyamán az 1997/98. tanévben, illetve azt megelőzően kezdte meg, tankötelezettsége annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tizenhatodik életévét betölti*”. Speciális nevelési igényűek esetén mindegyik korhatár plusz 2 évvel emelhető, tehát 20 éves és 18 éves korig tartható ki a tankötelezettség.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

ilyen jellegű csalások kiküszöbölésére adna módot, amennyiben az összeget teljesítmény arányosan változtatnák, esetleg bizonyos minimálisan elérendő tanulmányi eredmény-színthez kötnék, melynek hatására a fogvatartottak motiváltabbak lennének a tényleges tanulásra.

A büntetés-végrehajtási intézet a tanulás mellett dolgozó elítéltek számára nyújt néhány kedvezményt, mely a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 112. §-ban olvasható. Számukra tanítási napokon – az oktatási időt nem számítva – „*egy óra munkaidő kedvezmény jár*”, ezen felül „*munkavégzés alól öt munkanapra fel kell menteni*” a vizsgákra való készülés miatt, amit legfeljebb 1 hónappal korábban az intézetparancsnok engedélyez. A szabadság számításánál munkanapnak minősül az elméleti oktatáson való részvétel ideje, illetve a vizsgafelkészüléshez biztosított napok (Novák, 2004. 49. p.). Ezen kedvezmények ellenére is gyakran kerülhet olyan helyzetbe a fogvatartott, hogy választani kényszerül a tanulás és a munkavégzés között. Ha kiveszik a munkából, hogy részt tudjon venni az oktatáson, az jelentős anyagi hátrányokkal jár. Ezt elkerülendő az oktatást végző iskolának lehetőség szerint a munkaidőn kívül eső, délutáni időintervallumban kell biztosítania az oktatást számukra.

Ha az elítélt sikeresen vette a dolgozatokat és a vizsgákat, akkor természetesen félévi és év végi bizonyítványban részesül. A későbbi stigmatizációt és hátrányokat elkerülendő, tehát a szabadulás utáni beilleszkedést elősegítendő a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 74. § (5) bekezdés rendelkezik arról, hogy „*az oktatási intézmény a fogvatartásra való utalás nélkül állít ki bizonyítványt*” a végzettek számára. A bizonyítványra csak a képzést végző iskola pecsétje kerül, büntetés-végrehajtási pecsét nem, ennek következtében nem lehet róla megállapítani, hogy a követelményeket büntetőben teljesítette a tanuló.

AZ OKTATÓK

Ruzsonyi Péter a börtönoktatóként való alkalmazás négy típusát különítette el Európában, melyek egymás mellett élnek, és mindegyik rendelkezik előnyökkel illetve hátrányokkal. Az úgynevezett önálló modellben a tanárok egyben büntetés-végrehajtási dolgozók is, tehát belső körben oldják meg a fogvatartottak iskoláztatását. Ezzel szemben import modell esetében a fogvatartottak oktatását külsős tanárok végzik, akik párhuzamosan e mellett kinti „normál” iskolában szintén dolgoznak. Ettől kicsit tér csak el a szerződéses modell, amikor kizárólag büntetés-végrehajtási intézetben tanító külsős tanárok végzik az oktató tevékenységet. Végezetül pedig beszélhetünk egy vegyes modellről, amikor egyes helyeken a börtön saját iskolát üzemeltet saját tanári karral, de ezzel párhuzamosan más helyeken külsős tanárokat vesz igénybe a munka elvégzésére (Ruzsonyi, 2011. 36-37. p.).

Bármelyik módon kerül kiválasztásra az adott oktató a munkára, a félresiklott, túlnyomórészt sérült személyiség szerkezetű felnőttek pedagógiai, pszichológiai motiválása biztos, hogy igen nehéz feladat elé fogja állítani. Főként, hogy a tanulás olykor csak a távoli jövőben – szabadulás után – fogja meghozni gyümölcsét, mely tovább csökkenti a fogvatartottak részvételi kedvét, belső motivációját. A börtönben oktatók – pedagógusok,

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

andragógusok – feladata ennek következtében lényegesen több mint a tananyag szimpla átadása. Az eredményes munkavégzéshez elengedhetetlen a börtön környezetének és szubkultúrájának megismerése, a fogvatartottak sajátosságainak megismerése, a megfelelő börtönpedagógiai/börtönandragógiai didaktika kialakítása, illetve a börtön szabályok betartása (Szegál, 2007. 36. p.). Továbbá a fogvatartottakra nem csupán diákként kell tekintenie a tanárnak, hanem sokkal inkább olyan személyként, akinek alakítani és formálni kell egész magatartását, tevékenységét, életszemléletét.

Így szükséges megfogalmazni azokat a szakmai és alkalmassági kritériumokat, amelyek a pedagógus végzettségen kívüli további feltételei ennek a fajta munkavégzésnek. A legfontosabb szempont mindenképpen a megfelelő felkészültség és képzettség. Ruzsonyi Péter hangsúlyozza, hogy a fogvatartottak oktatása egy speciális pedagógiát igényel, nem teszi lehetővé a klasszikus nevelőmunkát. Véleménye szerint hiba a „normál” közegben működképes, általános pedagógiai módszereket alkalmazni ezen a területen, mert csökkent a hatékonyságot (Ruzsonyi, 1997. 84. p.). Ennek ellenére jelenleg a büntetés-végrehajtási intézetekben oktatók nem minden esetben rendelkeznek ilyen speciális felkészültséggel, sőt a felnőtt korú elítélteket oktatók zöme az andragógia sajátosságaival, módszertani kérdéseivel csak a gyakorlatban szembesül. A felnőttoktatás műveléséhez szükséges ismereteket és kompetenciákat empirikus úton, autodidakta módon szerzik meg (Maurer, 2011. 33. p.), melyek ebből kifolyólag nehezen átadhatóak. Ez alapján munkájuk megkezdésekor a börtönoktatók legrosszabb esetben rögtön két nehézséggel szembesülnek: az egyik a börtönközeg okozta sajátos igények – fogvatartottak kintitől eltérő hozzáállása, a másik a felnőttoktatási ismeretek esetleges hiányossága.

A hatékony munkavégzéshez elsősorban az andragógiai, pszichológiai, gyógypedagógiai, pszichopedagógiai és szociálpedagógiai ismereteket jelentenek előnyt, plusz az ilyen területen szerzett korábbi tapasztalatok. Mindez komoly többletismeretet kíván meg az oktatóktól. Azonban még az ezekkel az ismeretekkel rendelkezők számára is fontosnak tartanám egy kifejezetten erre a szakterületre való felkészítő tréning kidolgozását Magyarországon, melyen elsősorban nem csak az elméleti – zárt intézet sajátosságai, elítéltek emberként kezelése –, hanem a gyakorlati ismeretek kerülhetnének átadásra. Melynek keretei között lehetőség nyílna a már évek óta ezen a területen dolgozóknak megosztaniuk tapasztalataikat, élményeiket társaikkal, segítve a hatékonyabb munkavégzést.² Maurer Péter börtönoktatók között végzett kutatása alapján erre lenne igény a tanárok körében, és szívesen részt vennének szakirányú továbbképzéseken, amennyiben lenne rá lehetőségük (Maurer, 2011. 33. p.).

A képzettségen túlmenően a fizikai és a pszichológiai alkalmasság ugyancsak elengedhetetlen. Kizáró okot jelent ebből a szempontból például az alacsony intelligencia, a

² Az European Prison Education Association (EPEA) Máltai Csoportja évek óta szervez nemzetközi tréning kurzusokat börtönben dolgozó nevelők és oktatók számára egyaránt. Ezen a magyar részvételi arány eddig 4 főben merült ki (Ruzsonyi, 2011. 37. p.).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

kóros személyiség szerkezet, a magas szintű szorongás, a magas agresszív feszültség-szint, az immoralitás, a túlzott egoizmus és a hatalmi vágy.

A felsorolt feltételeknek való megfelelés esetén is csak teljes körű biztonsági tájékoztatás után kaphat engedélyt a pedagógus a börtönben történő nevelő, oktató munkára. Természetesen korántsem minden ember, minden pedagógus képes arra, hogy büntetés-végrehajtási intézetben dolgozzon, mivel nem csak a fogvatartottaknak, hanem az oktatóknak – illetve minden más ebben a speciális közegben dolgozónak – meg kell szoknia a bezártságot, a szigorú szabályozottságot. Fred E. Jandt, amerikai kutató a pedagógusok börtönhöz történő alkalmazkodását vizsgálta, és öt szakaszt különített el (Szegál, 2007. 36. p.):

1. Kulturális sokk időszaka, amikor a frissen bekerült oktató egyszerre érez még féltelmet, szorongást és kíváncsiságot az új közegben, úgymond turistának érzi magát.
2. Különbségek felismerésének szakasza, megszokás. A kinti és a benti világ egyre kritikusabb összehasonlítása.
3. A pedagógus kifejezetten idegennek érzi magát a börtön falai között. Nem érti, hogy miért kell neki oda járnia. Igyekszik hangsúlyozni a távolságot a bentiek-től.
4. Fokozatos átértékelés: ez vonatkozik mind a börtönre, mind a diákokra, mind pedig a pedagógus saját munkájára, mely során egyre inkább a szakmai szempontok kerülnek előtérbe.
5. A benti és a kinti világ természetessé válik a pedagógus számára.

Véleményem szerint, akik nem képesek a fenti beilleszkedési folyamaton végighaladni és a természetessé válásig eljutni, valószínűleg el fogják hagyni idővel a börtönközeget, mely véleményemet alátámasztja, hogy a börtönoktatók körében – más büntetés-végrehajtásban dolgozókhöz hasonlóan³ – magas a fluktuáció aránya. E miatt úgy gondolom, hogy a börtönoktatók mentálhigiénés állapotára fokozottan ügyelni kell, akár szupervíziók tartását is megfontolandónak tartanám számukra. Ezzel megelőzhetővé válna a fokozott pszichés megterhelésnek és stressznek kitett börtönoktatók korai kiégése, esetleges pályaelhagyása.

Kulcsszavak: börtön, reszocializáció, börtönoktatás, börtönoktató, oktatásszervezés

Index Terms: prison, resocialization, prison education, prison instructor, education organization

³ A személyi állomány fluktuációs mutatói megtekinthetők a BVOP által kiadott 2012-es Évkönyvben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Czenczer O. (2008). *Az oktatás, mint reszocializációs eszköz a fiatalok BV intézeteiben*. Börtönügyi Szemle 2008/3. 1-12.
- Kószegi Sz. (2010). *A fogvatartottak oktatása és képzése*. Börtönügyi Szemle 2010/3. 55-62.
- Maurer P. (2011). *Az oktatás helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben – a katedra két oldalán állók szemszögéből*. Börtönügyi Szemle 2011/2. 30-35.
- Novák Z. (2004). *A fogvatartottak oktatása, szakképzése a BV intézetekben*. Börtönügyi Szemle 2004/4. 47-58.
- Oláh M. (1999). *Rabtanítók*. Börtönügyi Szemle 1999/2. 87-92.
- Ruzsonyi P. (1997). *Új megközelítés: a konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós-pedagógiai rendszere*. Börtönügyi Szemle 1997/4. 82-95.
- Ruzsonyi P. (2011). *Reflexiók „Az oktatás helyzete a bv. intézetekben...” című cikkhez*. Börtönügyi Szemle 2011/2. 36-38.
- Szegál B. (2007). *Szocializáció és reszocializáció a börtönben*. Börtönügyi Szemle 2007/3. 25-38.